

A csehszlovákiai magyar kisebbség helyzete 1945 és 1948 között¹

The Situation of Hungarian Minority in Czechoslovakia between 1945 and 1948

Jeso Eszter

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2024.2.6

Összefoglaló: Az elemzés készítéséhez a (cseh)szlovákiai magyar kisebbség 1945 és 1948 közötti helyzetét vettem górcső alá. A téma feldolgozása során elsősorban szekunder kutatást alkalmaztam, majd mélyinterjúkat készítettem a mai Szlovákia különböző régióiban – Bodroghöz, Ipolyság, Párkány, Pozsonypüspöki – élőkkel, akik személyesen is átélték a jogfosztottságot, vagy a kérdés kapcsán családtörténeti kutatást végeztek. Munkám újdonságát a velem megosztott személyes tapasztalatok, visszaemlékezések adják, amelyekkel azt igyekeztem bemutatni, hogy a jogfosztó intézkedések milyen konfliktusokat eredményeztek az állam és az egyén, illetve az állam és a közösség kapcsolatában. Mindezek alapján kijelenthető, hogy a Csehországba deportáltak és a Magyarországra kitelepítettek helyzetéhez hasonlóan azoknak is számtalan nehézséggel kellett szembenéznük, akik a szülőföldjükön maradtak, mert bár továbbra is az otthonukban éltek, a megváltozott politikai és társadalmi környezetet nagymértékű alkalmazkodást követelt tőlük.

Kulcsszavak: reszlovakizáció, jogfosztottság, elnöki dekrétumok, elnyomás

Abstract: *My research is about the situation of Hungarian minority in Czechoslovakia after World War II. I have made literature study to introduce the topic, and four interviews were prepared from the different regions of nowadays Slovakia. Through these personal flashbacks, which are the novelties of the research, the conflicts that were caused by the disqualifications are shown in the state-individual and state-community relations. Based on all of this, I can state that – similar to the people who were deported to the Czech Republic and resettled to Hungary – the situation of those who remained in their homeland was also difficult, and although they could stay in their homes, the political and social changes demanded a great adaptation from them.*

Keywords: reslovakization, disfranchisement, decrees of President Beneš, repression

Bevezetés

A csehszlovák nacionalizmus politikájának megértéséhez elsősorban a nacionalizmus fogalmát szükséges tisztázni és körbejárni. Fontos azonban kiemelni, hogy azt nem tudjuk olyan meghatározással körülírni, amely mindenki által elfogadott, megfelelő, ahogy ezt Anthony D. Smith és John Hutchinson is kifejtette.² Smith négyféle értelmezést különböztetett meg: szerinte a nacionalizmus kifejezheti a nemzetté alakulás folyamatát, a nemzeti érzést, a nemzeti státuszért való harcot, de tekinthetünk rá ideológiaként is.³ Ernest Gellner szerint a nacionalizmus legfőbb célja az állam és a nemzet határainak az egységesítése.⁴ John Breully elméletében a nacionalizmus látszólag egyértelmű válaszokkal szolgál arra, hogyan kell egymáshoz viszonyulnia az államnak, a kultúrának, a politikának és a társadalomnak, és éppen ez adja a vonzerejét.⁵

Mindezek alapján kijelenthető, hogy a nacionalizmus univerzális értékként tekint a nemzetre.⁶ Az egyik fő ismérve, hogy annak tagjai átadják egymásnak mindazokat a viselkedési normákat, tulajdonságokat, sajátosságokat, amelyek csak az adott nemzetre jellemzőek, és azok különböztetik meg őket más nemzetek fiaiától. Egy nemzet azonban csak addig marad meg annak, amíg az olyan sajátos jellemzők, mint a nyelv, a kultúra, az etnikai szolidaritás, megvannak benne, működnek és továbbélnék.⁷ A képviselői csak a saját nemzetüket állítják a középpontba: elsődlegesen annak érdekeit tartják szem előtt, mindent annak rendelnek alá, és más nemzeteknek az erre vonatkozó igényét is elismerik – kivéve azokat, akikkel konfliktusos helyzetben vannak, tehát főként a szomszédos nemzetekét.⁸ Michael Mann ennek megfelelően olyan eszmeként írta le a nacionalizmust, amely „valamely (valós vagy konstruált) etnikai csoport erkölcsi, kulturális és politikai elsőbbségét hirdeti”.⁹

Az első világháborút lezáró Párizs környéki békék keretében megalakult kelet- és közép-európai országok egyszerre voltak a nemzetállamai azoknak a többségi nemzeteknek, amelyek az államhatáraikon belül éltek és anyaországai a tőlük elválasztott területeken élő kisebbségeiknek. Mindemellett igyekeztek minél gyorsabban homogenizálni a saját nemzetállamukat. Ez a nemzetesítő politika alkotmányosan rögzített állameszmeként mutatkozott meg, amely magában foglalta a történelmi sérelmekre vonatkozó elégtétel igényét is. A csehek a cseh és morva területeket háromszáz évre a Habsburgok német örökös tartományává tevő fehérhegyi csata súlyos örökségének, a 17–18. századi megpróbáltatásaiknak a felszámolását, míg a szlovákok az ezeréves elnyomásuk mítoszának, a magyar dominanciának és asszimilációs törekvésnek a végét látták a saját nemzetállamuk megalakulásában. Az érintett országok a területükre került kisebbségektől ugyanakkor az asszimilációt, a többségi nemzet nyelvének és kultúrájának az elsajátítását és megélését, az új állam iránti teljes lojalitást várták el. A kisebbségi sorba került nemzetiségek nehéz helyzetbe kerültek, és

vagy másodrendű állampolgárként éltek a szülőföldjükön, lemondva az önrendelkezésükről, vagy politikailag aktív szerepet vállalva megpróbáltak igazodni a többségi nemzethez, míg mások elhagyva a szülőföldjüket, az anyaországba telepedtek át.¹⁰

A világháború utáni másfél évet, azaz az alkotmány 1920-as elfogadásáig és az első választások megtartásáig terjedő időszakot Csehszlovákiában a többségi nemzeti diktatúra jellemezte. A politikai vezetése a többi közép- és kelet-európai országéhoz hasonlóan a saját nemzetállam létrehozását tűzte ki célul, és annak részeként nem titkolt szándéka volt a dél-szlovákiai magyar kisebbség asszimilálása, meggyengítése vagy elűdözése. A forradalmi nemzetgyűlés által alkotott rendeletei biztosították a nemzetállam építésének az alapjait, valamint az oktatásból a német és a magyar nyelv és kultúra kiiktatását.¹¹ A csehszlovák államot folyamatosan a többségi félelem jellemezte, amelyet a magyar és a német autonómiatörekvések és különleges jogállásra vonatkozó követelések, valamint az ország gyenge kohéziója váltott ki.¹²

Csehszlovákia nemzetállamosításának a másik kulcstényezője a gazdaság nacionalizálása volt, amelynek az egyik rendelkezése a földreform végrehajtására vonatkozott. Magát a rendeletet a politikai elit a nemzeti kérdés vonatkozásában a történelmi sérelmeikre adott elégtételként kommunikálta, és egyre elterjedtebbé vált az a nézet, hogy azzal kívánták a fehérhegyi csatában elszenvedett vereségüket megtorolni.¹³ A földreform véget vetett ugyan a feudális latifundiumok monopóliumának, és igazságosabb földelosztást eredményezett, mégis számos negatív következménnyel járt,¹⁴ amelyek főként a szlovákiai, a magyar határ menti régióban élő magyar kisebbséget érintették. Ennek oka abban keresendő, hogy a lefoglalt területek döntő többsége a magyarok által lakott Dél-Szlovákiában található, míg a kiutaltakból¹⁵ aránytalanul kevés került vissza magyar kézbe.¹⁶

A törvény a kiutalásos rendszer miatt legalizálta mindazokat az elképzeléseket is, amelyek a kisebbségi nemzetiségek által lakott határ menti területekre cseh és szlovák telepések beköltöztetésére irányultak. A cseh és a szlovák kolóniák létrehozása mögötti történelmi vonatkozású sérelmeket Milan Hodža fogalmazta meg: „Amit a királyi despotizmus és önkényuralom népüktől elvett, azt most a demokrácia és köztársaság visszaadja. A földművelő szlovákságnak, amelyet az Árpádok, az Anjouk és Habsburgok emberöltőkön keresztül a Kárpátok bércei közé űztek, a Duna menti, arisztokrata kézben lévő föld lesz az új hazája.”¹⁷ E kolóniák helyét tudatosan határozták meg, és az elsődleges céljaik között szerepelt a szlovák nyelvterület kiszélesítése a déli határvonal felé, valamint a magyar közösségek egymástól való elkülönítése és ezen keresztül a meggyengítése.¹⁸

Az 1938-as I. bécsi döntés következtében azonban Csehszlovákia magyarok lakta területe a határrevízió során Magyarországhoz került. A döntésnek a

visszacsatolt magyar területek részéről történt fogadtatása viszont megalapozta a második világháború utáni csehszlovák politikát és a kollektív bűnösség elvét.¹⁹ A világháború alatt emigrált csehszlovák vezetés ugyanis főként a magyarokat és a németeket tette felelőssé Csehszlovákia felbomlásáért.²⁰ Edvard Beneš az 1945-ös kassai kormányprogramban egyértelművé tette, hogy a kormányzat elsődleges célja a csehszlovák nemzetállam létrehozása.²¹ A háború után a csehszlovák politikai elit az újabb határrevíziótól tartott, ezért egy még keményebb nemzetiségi politikát kezdett kialakítani, amely során már nem elégedtek meg a kolonizáció lassú homogenizáló hatásával, hanem gyorsabb, direkter eszközökkel kívánták a nemzetiesítést végrehajtani.²²

A (cseh)szlovákiai magyar kisebbség 1945 után

A világháború idején londoni emigrációba kényszerült csehszlovák kormány²³ már 1941-ben foglalkozni kezdett a leendő nemzetállam kiépítésének a stratégiai-ajával: akkor azt még németmentes, majd 1943-tól német és magyar kisebbség nélküli országgént képzelték el. A háborús célpolitikájának a kiemelt fontosságú eleme lett e két kisebbségi csoport elűzése, illetve asszimilálása,²⁴ és Edvard Beneš az erre vonatkozó intézkedéseihez próbálta megnyerni a nagyhatalmak vezetőinek a támogatását is.²⁵ A csehszlovákiai német kisebbség kitelepítéséhez az 1945-ös potsdami konferencián a három nagyhatalom hozzá is járult, azonban a felvidéki magyarok ugyanilyen intézkedések alá vonását nem támogatták,²⁶ azok csupán Moszkva jóváhagyását élvezték.²⁷

A Beneš-dekrétumok

A magyar közvélemény a kisebbségek jogfosztására irányuló intézkedéseként tartja számon a Beneš-dekrétumokat. Fontos azonban megemlíteni, hogy azok kezdete a londoni emigráció idejére nyúlik vissza, és az elsődleges szándék velük kapcsolatban a csehszlovák állam jogi és politikai folytonosságának az igazolása volt. 1945-re összesen 141 dekrétum született, amelyek közül 89 rendelkezett a háborús megtorlások kérdésében. Habár az intézkedések hivatalos megnevezése „A Csehszlovák Köztársaság elnökének dekrétumai”, a létrejöttükben a köztársasági elnök mellett szerepet játszott a Csehszlovák Államtanács, a Csehszlovák Nemzetgyűlés, az emigráns kormány, a Csehek és Szlovákok Nemzeti Frontja Kormánya, a Szlovák Nemzeti Tanács és a Szlovák Megbízott Testület is.²⁸

A magyar kisebbség helyzete a dekrétumok következtében a második világháborút követő években rosszabbra fordult: az 1945-ös kassai kormányprogram értelmében fel is akarták számolni. A kényszertelepítések, deportálások, internálások, asszimilációs törekvések és az azokkal folyamatosan végrehajtott

politikai, szociális és nemzetiségi jogfosztások mind hátrányosan érintették a magyar lakosságot.²⁹ A kormányprogram a kollektív bűnösség elve alapján a magyar és a német kisebbségnek a csehszlovák állampolgárságuktól való megfosztását, a felelősségre vonás lehetőségét, a vagyonelkobzást, valamint a kisebbségi tannyelvű iskolák bezárását is kilátásba helyezte.³⁰ A dekrétumok többsége még napjainkban is a jogrend részét képezik mindkét országban, ugyanis nem érvénytelenítették azokat, és gyakorta éreztetik is a hatásukat.³¹

A magyar kisebbség deportálása Csehországba

A magyar kisebbséghez tartozók Csehországba történő deportálása 1945. szeptembertől decemberig,³² majd 1946. november 15.³³ és 1947. február 23. között zajlott.³⁴ A jogi alapját az 1945/71. és az 1945/88. számú dekrétum adta. Az első értelmében azokat a 14 és 60 év közötti magyar férfiakat, valamint 15–50 éves nőket, akiket korábban megfosztottak az állampolgárságuktól, kényszermunkára lehetett kötelezni.³⁵ A második pedig a 16–55 éves férfiak és a 18–45 éves nők esetében engedélyezte – legfeljebb egy évre – a cseh–morva területekre történő elhurcolást, hogy ott közérdekű munkát végezzenek.³⁶ Az előkészítés során kiemelt fontosságot tulajdonítottak a belső kolonizációra és a Szlovákián belüli telepítésre vonatkozó tervek figyelembevételére és azoknak a csehországi munkaerőhiánnyal való összeegyeztetésére.³⁷

Ezt támasztja alá az egyik interjúalanyom beszámolója is, aki elmondta, hogy az ő falujukból is deportáltak magyarokat Csehországba – a szakirodalomban szereplő tényekkel megegyezően –, az egykori német területekre. Ez a rendelkezés főként azon családokat érintette, ahol a felnőttek munkaképes, életerős fiatalok voltak, nem kellett sok gyerekről gondoskodniuk, illetve a gyerekeik már legalább tízévesek voltak. A munkabírás fontosságát erősítette meg a Pozsonypüspökiben élő interjúalanyom is, akinek a rokonsága szintén érintett volt a kényszermunkára történt kitelepítésben: az édesapja két öccsét is deportálták. Akadtak azonban olyan kivételek is, amikor nem a dolgos kezek érdekében, hanem politikai és hatalmi célok alapján jelöltek ki magyar családot a deportálásra, bár az ilyenek száma valószínűleg rendkívül elenyésző volt. Ám az egyik interjúalanyom családjának a története éppen ennek a lehetőségét támasztja alá, akinek a nagyszüleit a gyermekeikkel együtt deportálták Csehországba a fiuk meggondolatlan viselkedése miatt. A családra korántsem volt jellemző a nagy munkabírás: az édesapa halászattal foglalkozott, a gyerekei pedig – akik már szintén dolgoztak – kézműves, illetve szellemi munkát végeztek.

A deportálások révén további eredményeket akartak elérni a Magyarországgal a lakosságcsere-egyezményről folytatott tárgyalások során,³⁸ valamint a szudétánémet vidékekre való munkaerő-átcsoportosítással a dél-szlovákiai régió etnikai összetételét kívánták megváltoztatni, és azzal is a magyar kisebbségi

csoportokat meggyengíteni.³⁹ Az intézkedések hatására Magyarország felé is egy jelentős menekülthullám indult meg onnan, amelynek keretében körülbelül hatezer fő hagyta el önként az országot.⁴⁰

Erre utalt az az interjúalanyom is, aki elmondta, hogy az édesapja testvérei közül néhányan inkább átmenekültek Magyarországra. Az ingatlanjukat, sőt szinte a teljes ingóságukat is hátrahagyták, csupán a legszükségesebbeket vitték magukkal – amit fel tudtak tenni a szánra. Azok, akik átérték az eseményeket, úgy emlékeznek vissza, hogy rendkívül hideg tél volt, a Duna is befagyott – ami azért meglepő, mert azóta sem emlékszik senki még egy olyan télre, amikor a folyó vize olyan mértékben jeges lett volna. A családok csoportosan menekültek a Dunán át szánokon Oroszvárra, amely akkor még Magyarország része volt. A határőrök senkit sem fogtak el vagy fordítottak vissza, habár valószínűleg látták őket. Ez is azt bizonyítja, hogy megfelel a valóságnak az, ami erről az időről a szakirodalomban olvasható: a csehszlovák hatalom a magyar lakosság elűzésével is igyekezett a magyarok létszámát csökkenteni az országban.

A dekrétum értelmében a deportálás kötelező érvényű volt,⁴¹ és pontosan átgondolt terv szerint valósították meg. Az kezdetben 23 járás lakosságára vonatkozott; őket a 33/1945. számú dekrétum megfosztotta a csehszlovák állampolgárságuktól – kivételt csak azok képeztek, akik szlováknak vallották magukat, vagy a lakosságcsere-egyezmény értelmében nem sokkal később Magyarországra kényszerültek átköltözni. A tervet nem sikerült teljesen végrehajtani, mert a deportálásokból kimaradt három járás⁴² is.⁴³

A hús települést katonai egységek, rendőrök és csendőrök zárták körbe, és a korábban elkészített névjegyzékben szereplőknek megparancsolták a dolgaik összecsomagolását.⁴⁴ Ellenállásra nem volt lehetőség, mert azt kemény módszerekkel büntették: puskatussal ütötték az ellenszegülőket, összekötözve tették fel őket a teherautóra, továbbá 100 ezer koronáig terjedő pénzbüntetéssel vagy egy évi börtönbüntetéssel fenyegették őket,⁴⁵ a passzív magatartást tanúsítókat pedig erőszakkal megragadták, és puskacsővel kényszerítették az együttműködésre.⁴⁶ Az interjúalanyom elmondása szerint a falujukban ezért úgy próbálták meg elkerülni a deportálást, hogy több gyerek is a listán szereplő családokhoz ment, mintha ők is hozzájuk tartoztak volna. Előfordult, hogy ez az ötletes megoldás eredménnyel is járt, mivel a sok gyerek miatt a hatóságok úgy ítélték meg, hogy az adott család nem lesz megfelelően munkabíró, és egy ilyen döntés után akár még a teherautó is visszafordult velük.

Az embereket mínusz 20-25 fokban, fűtetlen marhavagonokban szállították el, szigorú őrizet mellett. Csehországba érve sokuknak addig kellett várakozniuk, amíg valamelyik cseh gazda ki nem választotta őket.⁴⁷ Ezt az információt támasztja alá a Párkányban készített interjúm is: a forrásom az édesanyja naplóbejegyzése alapján megerősítette, hogy a hosszú, háromnapos utat -26 fokban hidegben, nyitott, fűtés nélküli marhavagonban tették meg. Prágába érkezésük

után a deportáltakat a lista alapján beosztották azon családokhoz, akiknél dolgozniuk kellett. A napló szerint semmibe vették őket, a család történetéből az is kiderült, hogy a fekhelyük a tyúköl volt, ahová csupán a matracot tudták betenni.

A deportált magyarok sorsa különbözőképpen alakult. A többségük engedély nélkül még 1947–1948-ban visszatért a szülőföldjére,⁴⁸ mások 1949-ben, engedéllyel hagyták el a cseh területeket. Tehát ki lehet jelteni, hogy a Csehországba történt elhurcolásuk – a kormány eredeti terveivel ellentétben – nem járt tartós következményekkel.⁴⁹ A dél-szlovákiai területre visszatér magyarok zöme azonban sose mehetett vissza egykori otthonába.⁵⁰ Az egyik interjúalanyom elmondta, hogy a rendszerváltás idején egy csehszlovákiai kiránduláson vett részt, amelynek során Krnov és Bruntál környékére is ellátogattak, amely terület az emlékei szerint textilipari telep volt, és azt látta, hogy az egykori német tulajdonosok házai még akkor is üresen álltak.

A csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény

A lakosságcsere-egyezmény létrejöttét tárgyalások és megegyezések sorozata előzte meg, s végül 1946. február 27-én írták alá. Az egyik alapelve a kiegyensúlyozott kitelepítés volt, ami azt jelenti, hogy ahány magyarországi szlovák válalta önként, hogy áttelepül Csehszlovákiába, onnan ugyanannyi magyar nemzetiségűt telepíthettek át magyar területre.⁵¹ A szerződés egyoldalúságra és Csehszlovákia hatalmi dominanciájára utal, amely főként az I. cikkelyben érhető tetten, de megnyilvánul az V.-ben is.⁵² Az előbbi a Magyarországról kitelepülni kívánó szlovákok jelentkezésének a módját rögzíti, és arról rendelkezik, hogy a magyar államnak semmilyen módon nem lehet beleszólása az érintettek személyébe, nem gátolhatja a kitelepülésüket. Az utóbbi a csehszlovákiai magyarokra vonatkozik, és annak értelmében a kitelepítendő névsorát a csehszlovák állam határozza meg, valamint a reciprocitáson túl kitelepíthetők azok is, akiket az ottani hatalom háborús bűnösnek tart számon.⁵³

A lakosságcsere-egyezmény végrehajtását Budapest késleltette, emiatt Csehszlovákia nyomásgyakorlásképpen megkezdte a magyar kisebbség Csehországba történő deportálását. Annak leállítása után az itteni politikai elit hajlandóságot mutatott a végrehajtására,⁵⁴ amely 1947. április 12-én kezdődött, és – több szünettel – 1948 végéig tartott.⁵⁵ Az általam készített interjú során szintén elhangzott – a szakirodalommal összhangban –, hogy a falu közössége folyamatosan azon aggódott, hogy a lakosságcserevel kapcsolatban milyen cédulát kap. A fehér lap már konkrét időpontot is tartalmazott az áttelepülésre vonatkozóan, míg a kék csak az arról szóló határozatról értesítette a címzettet, de annak konkrét időbeli meghatározása nélkül. Ez egyre nagyobb feszültséget okozott az emberek mindennapjaiban, ami a települések légkörére is rányomta a bélyegét.

Az áttelepítettekre vonatkozó szakirodalmi számadatok rendkívül vegyes képet mutatnak. Vígh Károly átfogó kutatása szerint 76.616 magyar érkezett Magyarországra, míg Csehszlovákiába 60.257 fő költözött át.⁵⁶ A lakosságcsere-egyezmény értelmében Csehszlovákia lehetőséget kapott arra, hogy a magyarországi szláv közösségek körében propagandát folytasson az áttelepülés ösztökélésére, de ennek ellenére is jóval kevesebben választották az önkéntes átköltözést, mint ahogyan azt várták.⁵⁷ Az egyik interjúalanyom is ezt erősítette meg a visszaemlékezésében, amikor elmondta, hogy a szlovák hatóságok emberei autóbuszokkal járták be azokat a vidékeket Magyarországon, ahol szlovák nemzetiségű emberek éltek. Elvitték őket Dél-Szlovákiába, hogy megmutassák nekik, hová költözhetnek be. Ha valamelyiküknek megtetszett egy porta, akkor az ott élő családot dekrétumban értesítették arról, hogy milyen csomagokkal és mikorra kell összepakolnia, s az otthonát elhagynia. A válaszadó családját csak azért nem telepítették ki, mert a dekrétumban megjelölt idő előtt lezajlott a kommunista hatalomátvétel, és leállították a magyarországi lakosságcsereét.

Azonban a lakosságcsere sem hozta el a csehszlovák részről várt eredményt: a dél-szlovákiai régióban nem következett be teljes mértékű asszimiláció – azt viszont fontos kiemelni, hogy a korábbi magyar nagyközségek vegyes nyelvűvé váltak. A lakosságcsere mindemellett erkölcsi válságot is eredményezett.⁵⁸ A Csehszlovákiába érkezettek közül ugyanis nem mindenki volt szlovák, többen csak kibúvót kerestek a németekkel való korábbi kompromittáló együttműködésük következménye alól. A csehszlovák körökben így értékelték ezt a jelenséget: „A mai Szlovákia további fájdalma a magyarországi ún. reemigránsok társadalma... Sajnos, nagyobb részükre azt sem mondhatjuk, hogy szlovákok. Maguk a szlovákok sincsenek tőlük elragadtatva, sem nemzeti, sem erkölcsi szempontból. Többszörre szlovák öntudat nélküli emberek, gyakran a szlovák nyelvet sem ismerik.”⁵⁹ Az egyik interjúalanyom elmondása is megerősítette azt a tényt, hogy sok esetben olyanok érkeztek Magyarországról – ugyanis az ő rokonainak az egykori házába is telepítettek közülük –, akik maguk is tudtak magyarul.

A Magyarországra telepítetteket többszörre a szlovákok elhagyott ingatlanjaiba vagy a deportált svábok házaiba költöztették, amiből a továbbiakban rendkívül eltérő élethelyzetek jöttek létre a településeken.⁶⁰ Az egyik interjúalanyom által a rokonságának a lakosságcsere után életére való visszaemlékezése is ezt erősítette meg. Számos kitelepítettet egészen délre, egészen a jugoszláv határ közelébe, például Ivándárdára vittek. A Magyarországon történt letelepítés során általában figyelembe vették, hogy az azonos településről érkezett családok közül többen is ugyanabba a faluba vagy városba költözhessenek be, ám a családok sok esetben így is elszakadtak egymástól az országon belül. Az interjúalanyom elmondta, hogy az ő rokonai közül volt, aki Ivándárdán élt, míg mások Soroksárra, Romándra és Ajkarendekre kerültek.

Az egyik interjúban az is elhangzott, hogy a település geopolitikai helyzete miatt például Pozsonypüspökiben (ma Pozsony délkeleti városrésze) viszonylag hamar elkezdődött a polgárosodás, és ennek következtében rendkívül modern házak épültek. A lakosságcsere ebből a szempontból is hátrányosan érintette a magyar családokat, akiknek az anyaországba történt áttelepülésük után sokkal rosszabb körülmények között kellett élniük: például egyes településeken még áramszolgáltatás sem volt. A vonatkozó rendelkezés a más helyre költöztetés egyszeri kérvényezésére biztosított számukra lehetőséget.

Az eredeti otthonukba való visszatérésükre nem kaptak módot, sőt kezdetben még látogatás céljából se térhettek vissza a szülőföldjükre.⁶¹ Az ott tartott családi eseményeken, ünnepeken sem tudtak a rokonokkal részt venni. Az interjúalanyom elmondása szerint a kapcsolattartás is nehéz volt a lakosságcsere keretében Magyarországra telepítettekkel, mivel, mint utólag kiderült, az általuk küldött levelek nem minden esetben érkeztek meg – a másik irányba ez nem okozott problémát. Ezt erősítette meg a Pozsonypüspökiben készített interjúm során az egyik alanyom is, aki azt is hozzátette, hogy a családtagok viszontlátására csupán az 1950-es években nyílt lehetőség, de akkor is rengeteg adminisztrációval járt a határon való átkelés. Azt megelőzően csupán azoknak engedélyezték a Magyarországra utazást, akik nemzetközi eseményeken kívántak részt venni, így ők az ilyen alkalmakat tudták felhasználni arra, hogy a családtagjaikkal, ismerőseikkel találkozzanak.

A lakosságcsere történető megemlékezés az enyhülés időszakában kezdődött, és több településen napjainkig is tart, bár ma már nem annyira népszerű. Interjúalanyom szerint az első alkalmakkor szinte minden pozsonypüspöki családhoz érkezett Magyarországra telepített rokon. Mostanában is misével és kopjafa-koszorúzással emlékeznek meg a kitelepítettekről. Párkányban a mai napig megrendezik a lakosságcsere emlékére a Visszhang nevű programot. Arra emlékeznek vele, hogy a Magyarországra telepítettek sok esetben a Duna vizére kiáltva kommunikáltak otthon maradt családtagjaikkal – a felnőttek átvitt értelmű üzeneteket küldtek ily módon egymásnak.

Bár a deportálás és a lakosságcsere a keleti régiót nem érintette számottevően, a Bodroghöz és Ung-vidék magyar lakosságát – az akkor már a Szovjetunióhoz átkerült Kárpátaljához hasonlóan – a *málenkij robot* viselte meg. Erről ír könyvében Géczy Lajos is.⁶² Sokan közülük többé nem tértek vissza, a kényszermunka során életüket veszítették; a túlélők is csak évek múltán kerültek haza. Ezt erősítette meg a kelet-szlovákiai Battyánban élő interjúalanyom visszaemlékezése is. Felidézte, hogy a faluban szinte minden családból elhurcoltak valakit málenkij robotra, és csak akkor jutottak némi információhoz, amikor évekkel később az első ember hazatért: ő mondta el nekik, hogy a tudomása szerint kik nem éltek túl a megpróbáltatásokat. A településen akkor egész délelőtt szólt a harang az áldozatokért.

A reszlovakizációs kampány a felvidéki magyar kisebbség életében

A kisebbségekkel szembeni első jogfosztó intézkedések már 1944-ben, a szlovák nemzeti felkelés idején megszülettek. A Szlovák Nemzeti Tanács a gróf Esterházy János-féle Magyar Párt felszámolására vonatkozó rendeletet adott ki, valamint dekrétumok formájában korlátozó intézkedéseket hozott a német és a magyar nyelvű oktatás, illetve liturgia terén.⁶³ 1945-ben egy bizottság szlovák nyelvű szentmisék celebrálására szólította fel a kelet-szlovákiai Nagykapos plébánosát. Az első ilyen szentmisét 1945. július 22-én mutatta be a tisztelendő atya, attól kezdve pedig egyre inkább az vette át a domináns szerepet. Külső nyomás hatására a lorettói litánia szövegét is megváltoztatták, így a „Magyarország oltalmazója” helyett csak a „Béke királynéja” szöveggel imádkozták.⁶⁴

A magyar tanítási nyelvű iskolákat 1945-ben bezárták,⁶⁵ és leghamarabb 1948-ban indulhatott újra a magyar oktatás. Akkor a szlovák osztályokkal párhuzamosan indítottak magyarokat is, az önálló magyar iskolák pedig csak 1950-ben nyithattak meg.⁶⁶ Ezt támasztja alá az általam lejegyzett visszaemlékezés is, amelyben az interjúalanyom az egyik legfontosabbnak azt tartotta kiemelni, hogy a szlovák nyelvű oktatás milyen nehézségeket okozott neki és a többi magyar családból származó kisgyerek számára, akik magyar környezetben éltek, de az iskolai tananyag elsajátítása mellett szlovákul is tanulniuk kellett, mivel addig egyáltalán nem beszéltek a nyelvet. A tanáraik pedig vagy nem tudtak, vagy az oktatási intézményekben nem beszélhettek magyarul. Az interjúalanyom azonban utólag úgy látja, hogy a néhány év alatt, ameddig kötelező volt szlovák tannyelvű intézménybe járniuk, a gyerekek jól elsajátíthatták a szlovák nyelvet. Ezt azzal is „motiválták”, hogy minden egyes magyar szóért 50 fillért kellett fizetni, amit akkoriban csak a gazdagabb családok gyermekei engedhettek meg maguknak.

A dél-szlovákiai régióból származó interjúalanyom elmondta, hogy az ő településükön nemcsak a magyar nyelvű iskolák nem nyithattak meg a második világháború után, hanem a mindennapi életben is korlátozták a magyar beszédet: a templomon kívül nyilvánosan sehol nem használhatták az anyanyelvüket. Azt ő is megerősítette, hogy a szlovákul folyt oktatás lehetőséget teremtett arra, hogy a gyerekek megtanulják a nyelvet, de például az ő esetében az okozott nehézséget, hogy nem volt tisztában a szlovák szónak a magyar jelentésével. Ahogy az a visszaemlékezésekből kiderült, a templomon kívül elhangzott magyar beszéddel a fiatalok néha provokálták a csendőroket, de az is előfordult, hogy börtönbe is zárták azokat, akik nyilvánosan magyarul szólaltak meg.

A reszlovakizációs kampány 1946 júniusában vette kezdetét.⁶⁷ Az akciót a 20000-1-IV/1946. számú rendelettel hirdették meg, és az tartalmazta azt is, hogy kik vallhatják magukat szlovák nemzetiségűnek.⁶⁸ Ehhez az alábbi három feltétel közül legalább az egyiknek kellett teljesülnie:

1. az 1930-as népszámláláskor cseh, szlovák vagy valamilyen más szláv nemzetiségűnek vallotta magát;
2. a rendelet idején cseh, szlovák vagy valamilyen más szláv nemzetiségűnek vallotta magát, és nem volt a csehszlovák állam ellenségének tekinthető, ellenezte a magyarosítást, és nem volt részese a magyar politikai életnek;
3. a szlovák kultúrához való kötődéssel rendelkezett.⁶⁹

Bár a reszlovakizáció célja az elmagyarosított szlovákok visszaszlovákosítása volt,⁷⁰ a kampány hosszú távon nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, ugyanis összesen 423.264-en kérvényezték,⁷¹ hogy szlovák nemzetiségűnek ismerjék el, akik közül 326.627 fő reszlovakizált, a többiek kérelmét elutasították.⁷² Ezt az adatot tükrözi az 1950-es népszámlálás, amelynek során 354.532 személy vallotta magát magyar nemzetiségűnek. Az 1961-es népszámlálás azonban azt igazolja, hogy a korábbiak az eredményeként született adatok a többéves megfélemlítés következményének tudhatók be, hiszen a magyarok száma 518.782-re nőtt. 1970-ben pedig 552.006 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek.⁷³ E számadatok is azt sugallják, hogy a magyarság jelentős része inkább arra használta ki a reszlovakizációt, hogy visszaszerezze az állampolgárságát, megmeneküljön a kitelepítés és a vagyonelkobzás félelmétől, valamint jogosulttá váljon az orvosi ellátásra.⁷⁴ Ez vezetett ahhoz, hogy – más településekhez hasonlóan – a reszlovakizációkor az egyik interjúalanyom lakhelyén is főleg az értelmiségiek és a hivatalnokok vallották magukat szlovák nemzetiségűnek, míg a földműves parasztság körében a visszaszlovákosítási kampány sikere csekélyebb volt. A reszlovakizáció még később, már a rendszerváltás után is belső feszültségeket okozott az emberek életében: sokan magyarként nőttek fel, magyarként éltek, de a hivatalos dokumentumaik szerint egész életükben szlovák nemzetiségűek voltak, és az esetleges hátrányoktól való félelmükben még sok év eltelté után is dilemmát okozott számukra, hogy magyarnak vallhatják-e magukat.

Belső telepítések – kolonizáció

A kolonizáció alapját a 12/1945. és a 27/1945. számú Beneš-dekrétum jelentette. Az előbbi a földreformra vonatkozó törvényt szabályozta: az elnöki rendelet értelmében a magyar kisebbség tagjait megfosztották a gazdaságuktól, és a földjüket a szlovák kolonisták kapták meg.⁷⁵ Az utóbbi rendelkezés pedig magyarázatot kívánt adni a belső telepítésekre, erkölcsi legitimitációt akart biztosítani azoknak. Ezért a kolonizációra úgy tekintettek, hogy az visszaadja a szláv népességnek a tőle ezer éve elvett területet.⁷⁶ Annak elbírálása során, hogy ki kaphat a Csehszlovákiához került területekből, csupán két kritériumot vettek figyelembe: az illető szláv nemzetiségű, valamint állami és nemzeti szempontból

megbízható legyen. Főként az ország északi részén élt szlovákok és a külföldről hazatért reemigránsok telepedtek le a magyar részen.⁷⁷ Az általam készített interjú során is azt hallottam, hogy a Battyán melletti kolóniára Észak-Szlovákiából, például a zsolnai kerületi Lucskiból érkeztek a második világháború után.

A telepítések szervezésekor célnak tekintették, hogy az egyes területeken az odatelepült szlávok révén a magyarok aránya csökkenjen,⁷⁸ továbbá a szlovák etnikai határ egyre délebbre, egészen a Duna vonaláig húzódjon. A kolonizációban főként azok a települések voltak érintettek, amelyek lakossága vegyes volt, vagy már a két világháború között kolonizálták őket.⁷⁹ E tény hitelességét igazolja a kolonizációnak jelentős mértékben kitett Battyánban élő interjúalanyom is, aki elmondta, hogy már a két világháború között létrehoztak a falu határában a csehek számára egy kolóniát, amelyet az első bécsi döntést követően a magyarok lakták. A második világháború után a kolónia szlovák kézre került.

Az Ipolyságtól keletre eső régió a telepítési folyamatban is másodrendűnek számított, mivel a magyarok lakta keskeny sáv nem tette szükségessé a nagy létszámú szláv telepek létrehozását, a kívánt eredményt szlovák közigazgatási dolgozókkal, tanárokkal és katonákkal, valamint azok családtagjaival is el tudták érni.⁸⁰ Az Ipolyságból származó interjúalanyommal folytatott beszélgetésen is szóba került, hogy a településre a Tátra környékéről érkezett tanár.

Sok esetben a szlávoknak nem építettek új házakat, hanem a Csehországba deportált magyarok hátrahagyott ingatlanjait kapták meg. Ez a későbbiekben feszültséget szított a deportálásból hazatérők és a telepések között, ami gyakran fegyverhasználatig is fajult. A visszaérkezettek ugyanis a betelepült szlovákokat közönséges tolvajoknak tekintették.⁸¹ A deportálásban és a lakosságcserében nem érintett területek lakosságának a kolonistákhoz való viszonya nem volt ilyen ellenséges, bár kezdetben nyelvismereti problémák ott is jelentkeztek, mivel ők nem tudtak szlovákul, a betelepültek pedig magyarul. Később azonban szinte testvéri szeretet alakult ki köztük: az utóbbiak szintén igyekeztek alkalmazkodni a kialakult helyzethez, és ők is megtanultak magyarul. A kommunikáció kezdetben nehézséget okozott a közép-szlovákiai régióban is. Később azonban az összecsiszolódásra, az együttélésre koncentráltak, és sok esetben az ottani szlovákok is megtanultak magyarul.

Ezzel ellentétes volt a szintén közép-szlovákiai régióban található Busában az oda betelepült szlovák kolonistákhoz való hozzáállás: az interjúalanyom visszaemlékezései szerint a község magyar lakossága nem fogadta be őket. A szlovák tanárral és annak családjával még valamelyest megbarátkozott a falu közössége, mert ő tanította a gyerekeket, a többiekkel azonban elutasítóak voltak. A gyerekek sokkal elfogadóbbak voltak, és a közös tevékenységeiknek köszönhetően a szlovák pajtásaik többsége meg is tanult magyarul. A két náció együttélésének a nehézségeit és konfliktusait a Párkányban készített interjúból sikerült megismernem, ahol az előbbiektől eltérően rendkívül ellenséges

hangulat alakult ki a magyar és a szlovák lakosság között. Az interjúalanyom elmondása szerint ennek egyik oka, hogy a településen szinte minden magyar család érintett volt a deportálásban vagy a lakosságcserében, és mivel a rokonok, családtagjaik hátrahagyott ingatlanjaiba szlovákok költöztek be, a közösség őket tette felelőssé a kialakult helyzet miatt.

A népbírósi eljárások

A népbírósi eljárások a kassai kormányprogram 1945. április 5-ei kihirdetését követő hónapokban indultak meg, és körülbelül 75 ezer magyart ítélték el a lefolytatott perek során.⁸² Az elítéltek elsősorban az értelmiségi réteghez tartoztak, de sokszor vagyonosabb földművesek esetében is háborús bűnösséget „állapított meg” a népbírósi eljárás.⁸³ Az utóbbiakat az ítélet megfosztotta minden földjüktől és ingatlanjuktól.⁸⁴ A büntetési tétel minden alkalommal a szabadságvesztés volt, azonban a népbírósi eljárás valódi arculatát jelzi, hogy azok, akik vállalták, hogy Magyarországra települnek át, mentesültek az ítélet alól.⁸⁵ A politikai befolyásoltság egy másik bizonyítéka Esterházy János sorsa. Koholt vádak alapján a Szovjetunióban kényszermunkatáborba küldték, de 1949-ben átadták Szlovákiának, ahol már előzőleg népbírósi eljárás keretében kimondták a halálos ítéletét, holott ő volt a két világháború között az egyetlen, aki a szlovákiai zsidók deportálásáról szóló alkotmánytörvény ellen szavazott.⁸⁶ A lakosságcsere-egyezmény értelmében azok, akiket a népbírósi eljárás háborús bűnösnek ítélt el, egyoldalúan áttelepíthetők voltak Magyarországra – az egyezményben foglalt kölcsönösség szerint kijelölteken felül.⁸⁷ Emiatt a népbírósi eljárások – a politikai elit kiszolgálójaként – rengeteg emberről mondták ki, hogy háborús bűnös. Ennek következtében Csehszlovákiában lett a legmagasabb az ilyen minősítéssel elítéltek száma.⁸⁸ A népbírósi eljárások célja tehát elsősorban az elűzés és a megfélemlítés volt. A csehszlovák hatalom arra használta fel e rendkívüli testületeket, hogy a magyar revíziós politika bűneit igazolja, és így önmagát legitimálja.⁸⁹

A pozsonyligetfalui internálótábor

A második világháború előtt és alatt a német és magyar többségű Pozsony száz százalékban szlovák nemzetiségű nagyvárossá akarták átalakítani, ezért 1945. április 8-án az attól délre fekvő Pozsonyligetfaluba vitték a német lakosságot munkatáborba,⁹⁰ majd 1945. május 3-án a magyarokat is.⁹¹ Az utóbbiak közül azokat vitték a lágerbe, akiknek volt némi vagyonuk vagy vagyonkájuk, és így azt el lehetett tőlük venni. A fogságból hazatért levéteket is ott vizsgálták át először. Az érintett pozsonyi magyar családokkal, akik kénytelenek voltak az otthonukat hátrahagyni, rendőrök közölték, hogy a – legfeljebb 20-25

kilogrammos – csomagjukkal jelenjenek meg a rendőrségen, ahol egy végzést kaptak, amely szerint a magyar nemzetiségűek pozsonyi tartózkodása állami szempontból nem kívánatos, ezért Pozsonyligetfaluba telepítik át őket. A rendelkezés szerint a területen ráadásul saját maguknak kellett szállást keresniük, azonban csak olyan házakban húzhatták meg magukat, amelyek 1918 előtt épültek. Egy naplóbejegyzés szerint, amelyet a rendelkezés egyik elszenvedője az internálótáborban írt, a magyar lakosság létszáma 1945. június 24-én körülbelül ezerkétszáz fő volt. Étel a Vöröskereszt biztosított számukra.

1945. június 27-én a pozsonyligetfalui internálótáborba érkeztek a prágai katonaság alakulatai, akik a tábor megsemmisítő táborként kezelték: az elbánnás során a mérce az volt, hogy ki mennyire beszél szlovákul. Ha valakinél bármilyen hiányosságot véltek felfedezni – például akcentust –, kegyetlenül lelőtték az illetőt. A fogságból hazatért levették jelentős részére is hasonló sors várt még az olyan apró hibákért is, hogy a zsebeik kiürítésére vonatkozó felszólításra a cigarettát nem vették elő. A pozsonyligetfalui internálótáborban összesen körülbelül ötszáz-hatszáz fő vesztette életét, akiket tömegsírokba hantoltak el. A rokonaik a mai napig nem tudják leróni a kegyeletüket, mert a temetés helye még mindig ismeretlen. A magyarok számára fenntartott tábor 1946. július 31-ig működtették. A lágert túlélők azonban soha nem térhettek vissza otthonukba, mert addigra ott már idegenek éltek.⁹²

Összegzés

A csehszlovákiai magyarság 1945 utáni helyzete akár egy genocídiummal is felért. A Nemzetközi Büntetőbíróság statútumának 6. cikke értelmében népiirtásnak számít ugyanis minden, valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport teljes vagy részleges megsemmisítésének a szándékával történő cselekedet: legyen az akár a tagjainak a megölése, nekik súlyos testi vagy lelki sérelem okozása, olyan életkörülmény rájuk erőszakolása, amelynek célja a megsemmisítésük, akár az olyan intézkedések, amelyek célja a csoporton belüli születések megakadályozása vagy a gyermekeik más csoporthoz való erőszakos áthurcolása.⁹³

A kutatásom révén azon sérelmeket kívántam bemutatni, amelyek lelkileg még ma is megviselik a szlovákiai magyar közösségeket, mert a hatásaikat máig érzik. Az, hogy a Beneš-dekrétumok jelenleg is érvényben vannak mindkét utóállamban, jogbiztonsági kérdéseket is felvet. Minden interjú során más és más, teljesen eltérő sorsokról szereztem tudomást. A közös vonás a bennük élő keserűség, mégis úgy látom, hogy azok az interjúalanyaim, akik 1945 előtt születtek, és még beszélgetni tudtam velük a magyarokat akkoriban ért atrocitásokról, gyermekként nem feltétlenül voltak tudatában az eseményeknek. Ezért úgy érzem, hogy azokat a körülményeket, amelyek egy-egy döntés

meghozatalában szerepet játszottak, nem sikerült kimerítően megismernem, hiszen azok az akkori felnőttek, akik szülőként a családjuk iránt felelősséggel tartoztak, ma már, sajnos, nincsenek közöttünk. A megismert sorsok azonban megerősítették mindazt, amit a hipotézisemben megfogalmaztam. Tehát kijelenthető, hogy azoknak a helyzete, akik az otthonukban maradtak, semmivel sem volt egyszerűbb a deportáltakénál vagy a lakosságcsere-egyezményben érintettekénél: sok rokon így is elszakadt egymástól, a mindennapokban folyamatos elnyomással kellett megküzdeniük, és nem volt olyan család, ahol ne gyászoltak volna a háború áldozatául esett fiút, férjet, apát, barátot vagy ismerőst. A kelet- és közép-európai régió magyarságának a második világháborút követő történetével kapcsolatosan készített interjúkban egységesen a szegénységet említették a legfőbb problémaként, amely az emberek mindennapi életében nagyobb gondot jelentett, mint a nemzetiségi kérdés.

Jegyzetek

- 1 A jelen kutatás a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-22-1 kódszámú Új Nemzeti Kiválósági Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült. A tanulmány a 2022/23. tavaszi félévben megírt és beadott BA-szakkolgozatom módosított változata.
- 2 Hutchinson, John és Smith, Anthony D.: „Preface” in *Nationalism* (Oxford: Oxford University Press, 1994), 4. o.
- 3 Smith, Anthony D.: „A nacionalizmus” in *Eszmék a politikában: a nacionalizmus*, szerk. Bretter Zoltán és Deák Ágnes (Pécs: Tanulmány Kiadó, 1995), 9. o.
- 4 Gellner, Ernest: „Definitions” in *Nations and Nationalism* (Oxford – Cambridge [MA]: Blackwell, 1983), 1. o.
- 5 Breuilly, John: „Állam és nacionalizmus” in *Nacionalizmuselméletek*, szerk. Kántor Zoltán (Budapest: Rejtjel, 2004), 139. o.
- 6 Kántor Zoltán: „Nacionalizmus. Izmus?”, *Confessio*, 29., no. 3 (2005): 11–12.
- 7 Csurka István: „A nacionalizmus mint magyar sorskérdés”, *Confessio*, 29., no. 3 (2005): 5.
- 8 Kántor: „Nacionalizmus. Izmus?”, 11. o.
- 9 Mann, Michael: „The Emergence of Modern European Nationalism” in *The Social Philosophy of Ernest Gellner: Poznan Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities*, Vol. 48, szerk. Hall, John A. és Jarvie, Ian (Amsterdam – Atlanta [GA]: 1996), 147. o.
- 10 Szarka László: „A csehszlovák politikai nemzet és a »kényszerkisebbségek«” in *A multietnikus nemzetállam 1918–1992: Kísérletek, kudarcok és kompromisszumok Csehszlovákia nemzetiségi politikájában*, szerk. Szarka László (Pozsony: Kalligram, 2016), 142–146. o.
- 11 Simon Attila: „Földreform és kolonizáció mint a csehszlovák nemzetállam kiépítésének eszközei” in *Folyamatok a változásban: A hatalomváltások társadalmi hatásai Közép-Európában a XX. században*, szerk. Ablonczy Balázs és Fedinec Csilla (Budapest: Teleki László Alapítvány, 2005), 161–162. o.
- 12 Szarka László: „A (cseh)szlovákiai magyarság nyolc évtizede 1918–1998: Történeti vázlat” in *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998. I.*, szerk. Tóth László és Filep Tamás Gusztáv (Budapest: Ister Kiadó, 1998), 20. o.

- 13 A törvény értelmében lefoglalták azokat a mezőgazdasági területeket, amelyek nagysága meghaladta a 150 hektárt, és azon vegyes területeket, amelyeké elérte a 250 hektárt. A tulajdonosok a lefoglalt földeikből 150, illetve 250 hektárt visszaigényelhettek, a többiért pedig kárpótlás járt nekik. Simon Attila: „Földreform és kolonizáció”, 162–165. o.
- 14 Ilyen negatív következménynek tekinthető például a szegényparasztság eladósodásának a magas kiutalási árak miatti növekedése, az Agrárpárt túlságosan nagy gazdasági és politikai térnyerése, valamint a nemzeti szempontok figyelembevétele okán főként a nemzeti kisebbségeknek okozott nagy kár.
- 15 A lefoglalt földek aránya országos viszonylatban 20,46% volt, míg a dél-szlovákiai magyarlakta járásokban 28,62%, de voltak olyan járások is, ahol több mint 35%-át elkobozták a mezőgazdasági földeknek. Ezzel szemben a kiutalt földek csupán mintegy 21%-a került magyar tulajdonba.
- 16 Simon: *Földreform és kolonizáció*, 165–166. o.
- 17 Uo., 167. o.
- 18 Uo., 171–172. o.
- 19 Simon Attila: „Határeset” in *Magyar idők a Felvidéken 1938–1945: Az első bécsi döntés és következményei*, szerk. Simon Attila (Budapest: Jaffa Kiadó, 2014), 35. o.
- 20 Popély Árpád: „A csehszlovákiai magyar kisebbség jogfosztása: deportálás, lakosságcsere és reszlovakizáció” in *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*, szerk. Bárdi Nándor, Fedinec Csilla és Szarka László (Budapest: Gondolat Kiadó és MTA Kisebbségkutató Intézet, 2008), 210. o.
- 21 Kurecskó Mihály: „Magyar diplomáciai lépések a csehszlovákiai magyarok jogfosztása miatt”, *ArchívNet*, https://www.archivnet.hu/diplomacia/magyar_diplomaciai_lepsek_a_csehszlovakiai_magyarok_jogfosztasa_miatt.html (a letöltés ideje: 2022. december 4.).
- 22 Simon: *Földreform és kolonizáció*, 176. o.
- 23 A csehszlovák kormány 1940. július 23-ától kényszerült emigrációra, és Prágába csupán 1945-ben tértek vissza. Bővebben lásd: „Emigráns kormány”, *Arcanum*, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-a-masodik-vilaghaboruban-lexikon-a-zs-F062E/e-F08DD/emigrans-kormany-F0902/> (a letöltés ideje: 2023. március 4.).
- 24 Szarka László: „A homogén nemzetállam terve és gyakorlata 1942–1948 között” in *A multietnikus nemzetállam 1918–1992*, 234. o.
- 25 Bánhidny Anita Éva: „A felvidéki magyarok meghurcoltatása a II. világháború után” *Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Kiadványok*, http://acta.bibl.u-szeged.hu/30061/1/vi-kek_002_040-048.pdf (a letöltés ideje: 2022. október 11.).
- 26 A három nagyhatalom, azaz a Szovjetunió, az Egyesült Királyság és az Amerikai Egyesült Államok kompromisszumos megoldást javasolt a magyar kisebbség helyzetének rendezésére vonatkozóan. A javaslat szerint Csehszlovákia átengedte volna Magyarországnak a magyarok által lakott országrészt, az pedig a csehszlovákoknak a pozsonyi hídfőt és más kisebb területeket, valamint vállalta volna bizonyos nagyságú magyar lakosság egyoldalú befogadását. G. Vass István: „Csehszlovák külpolitikai dilemmák a párizsi békekonferencia után”, *ArchívNet*, https://www.archivnet.hu/diplomacia/csehszlovak_kulpolitikai_dilemmak_a_parizsi_bekekonferencia_utan.html (a letöltés ideje: 2022. november 3.).
- 27 Szarka: „A homogén nemzetállam terve”, 234. o.
- 28 Botlik József: „Az ún. »Beneš-dekrétumok«”, *Corvinus Library – Magyar Történelmi Könyvtár*, <http://magyarcorvinuslibrary.com/cseh/botlik.pdf> (a letöltés ideje: 2022. szeptember 3.).

- 29 Szarka László: „Hungary and the Situation of the Hungarian Minorities in 1945” in *Minority Hungarian Communities in the Twentieth Century*, szerk. Bárdi Nándor, Fedinec Csilla és Szarka László (Highland Lakes, NJ: Atlantic Research and Publications, Inc., 2011), 280–281. o.
- 30 Popély: „A csehszlovákiai magyar kisebbség jogfosztása”, 212. o.
- 31 „Beneš-dekrétumok” in *Magyar Katolikus Lexikon, XVI. Pótkötet*, szerk. Diós István és Viczián János (Budapest: Szent István Társulat, 2013), 174–178. o.
- 32 Klemen Terézia: „A magyar nemzetiség átköltöztetése a cseh országrészekbe 1945-ben” in *Kitaszítottak*, szerk. Klemen Terézia és Oláh Kálmán (Székesfehérvár: Lehár Ferenc Polgári Társulás – Égisz Pszichológiai Műhely, 2021), 60. o.
- 33 A deportálás második hullámának kezdetére a szakirodalomban is különféle dátumok szerepelnek (november 15–19. között). Ennek oka, hogy a katonai egységek egyes falvakat már november 15-én körbezártak, de az első transzport november 19-én indult útnak. Lásd: Popély Árpád: „A szlovákiai magyarság csehországi deportálása” in *Ottthon-talan emlékezet. Emlékkönyv a csehszlovák–magyar lakosságcsere 60. évfordulójára*, szerk. Molnár István és Szarka László, (Komárom: Kecskés László Társaság – MTA Kisebbségkutató Intézet, 2007), 50–51. o.
- 34 Vích Károly: „A csehországi deportálás és lakosságcsere” in *A szlovákiai magyarság sorsa*, szerk. Vích Károly (Budapest: Bereményi Könyvkiadó), 141–143.o.
- 35 Horváth Attila: „A Beneš-dekrétumok és a hozzá kapcsolódó diszkriminatív intézkedések Csehszlovákiában 1945 és 1948 között”, *Real – az MTA Könyvtárának Repozitóriuma*, <http://real.mtak.hu/34847/> (a letöltés ideje: 2022. szeptember 11.).
- 36 Gyönyör József: „Kényszerkitelepítés” in *Mi lesz velünk magyarokkal? Fejezetek a csehszlovákiai magyarság történetéből 1918-tól napjainkig*, szerk. Gyönyör József (Pozsony: Madách Könyv- és Lapkiadó, 1990), 49. o.
- 37 Anton Kliment, aki maga is az Alkotmányozó Nemzetgyűlés tagja volt, számokkal is érzékelte a cseh munkaerőpiac állapotát. A meglátása szerint az iparban még 300 ezer, az építőiparban plusz 50 ezer, a mezőgazdaságban pedig további 200 ezer munkavállalóra lett volna szükség, tehát a munkaerőhiány összesen körülbelül 550 ezer fő volt. Ld. Klemen Terézia: „A deportálások valós politikai, gazdasági háttere – Gustáv Husák elképzelései” in *Kitaszítottak*, 55. o.
- 38 Szarka: „Hungary and the Situation”, 281. o.
- 39 Popély: „A nemzetállam építésének eszközei”, 186. o.
- 40 Eöry Vilma és Hašová, Lucie: „Hungarians in the Czech Republic. On the Emergence of a »New« Linguistic Minority after the Division of Czechoslovakia”, *De Gruyter*, <https://www.degruyter.com/view/journals/ijsl/2003/162/article-p85.xml> (a letöltés ideje: 2022. szeptember 29.).
- 41 Vích: „A csehországi deportálás és a lakosságcsere”, 141. o.
- 42 Kimaradtak: Losonci járás, Kassai járás és Töketerebes járás.
- 43 Popély Árpád: „A nemzetállam építésének eszközei Csehszlovákiában a II. világháború után: telepítések és reszlovakizáció” in *Folyamatok a változásban*, 186–187. o.
- 44 Botlik: „Az ún. »Beneš-dekrétumok«”.
- 45 Gyönyör: „Kényszerkitelepítés”, 50. o.
- 46 Popély: „A csehszlovákiai magyar kisebbség jogfosztása”, 212. o.
- 47 Popély: „A szlovákiai magyarság csehországi deportálása”, 51. o.
- 48 1948. június 2-án a Csehországban lévő deportált magyarok száma 32.201 fő volt. Ez a szám augusztus 15-ére 28.130-re, október 8-ára pedig 27.200-re csökkent. Ld. Popély Árpád: „A deportáltak hazatérése” in *Fél évszázad kisebbségben: Fejezetek a szlovákiai*

- magyarság 1945 utáni történetéből*, szerk. Popély Árpád (Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2014.), 72. o.
- 49 Popély: „A nemzetállam építésének eszközei”, 188. o.
- 50 Eőry és Hašová: „Hungarians in the Czech Republic”.
- 51 Popély Árpád: „A (cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája 1944–1992” in *Nostra Tempora XIII.*, szerk. Tóth Károly (Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006), 87. o.
- 52 Gyönyör József: „A lakosságcsere” in *Mi lesz velünk magyarokkal?*, 54–55. o.
- 53 Vadkerty Katalin: „A csehszlovák–magyar lakosságcsere egyezmény” in *A kitelepítéstől a reszlovakizációig 1945–1948: Trilógia a csehszlovákiai magyarság 1945–1948 közötti történetéről*, szerk. Vadkerty Katalin (Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 2007), 220–221. o.
- 54 Szarka: „Hungary and the Situation”, 281. o.
- 55 Popély Árpád: „Kronológia 1944–1950. március 1.” in *„Mađari za Dunaj!” Felvidéki magyarok kitelepítése és deportálása 1945–1948 között: Szöveggyűjtemény a korszak tanulmányozásához*, szerk. Rabi Lenke (Komárom: Kecskés László Társaság, 2014), 134–142. o.
- 56 Vigh: „A csehországi deportálás és lakosságcsere”, 145–146. o.
- 57 Klemen Terézia: „A lakosságcsere”, in *Kitaszítottak*, 75–76. o.
- 58 Janics Kálmán: „A lakosságcsere éve – 1947” in *A hontalanság évei: A szlovákiai magyar kisebbség a második világháború után 1945–1948*, szerk. Janics Kálmán (Budapest: Hunnia Kiadó, 1989), 288. o.
- 59 Uo., 287. o.
- 60 Oláh Kálmán: „Hogyan bonyolították le a lakosságcserét?” in *Kitaszítottak*, 171–172. o.
- 61 Uo., 172. o.
- 62 Géczy Lajos: *Civilek hadifogságban* (Pozsony: Madách Könyv- és Lapkiadó, 1992).
- 63 Popély: „A csehszlovákiai magyar kisebbség jogfosztása”, 210. o.
- 64 „A nagykaposi római katolikus plébánia története” in *Historia Domus, II. kötet, 1938. május 16-tól 1949. május 22-ig*.
- 65 „Magyar sors Csehszlovákiában 1945–1948”, *Trianon Múzeum*, <https://www.trianonmuzeum.hu/index.php?page=post&id=191> (a letöltés ideje: 2023. január 20.).
- 66 Fedinec Csilla: „A kisebbségi magyar oktatásügy helyzete Közép-Európában (1944–1989)”, *Real – az MTA Könyvtárának Repozitóriuma*, http://real.mtak.hu/13239/1/FCS_284_Tankonyv2008.pdf (a letöltés ideje: 2022. október 2.).
- 67 Popély: „A (cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája 1944–1992”, 97. o.
- 68 Janics: „A lakosságcsere éve – 1947”, 290. o.
- 69 „A belügyi megbízott 1946. évi 20000/1-IV/1-1946. számú hirdetménye a lakosság reszlovakizációjáról” in *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944–1949. Elnöki dekrétumok, törvények, rendeletek, szerződések*, szerk. Szarka László (Komárom: MTA Etnikai – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2005). 230. o.
- 70 Popély Árpád: „A csehszlovákiai magyar kérdés »belső rendezésének« eszközei” in *Beneš-dekrétumok és a magyar kérdés 1945–1948. Történeti háttér, dokumentumok, jogszabályok*, szerk. Popély Árpád, Šutaj, Štefan és Szarka László (Máriabesnyő – Gödöllő: Attraktor, 2007), 52. o.
- 71 Az egyes források a kérvényezők számát illetően eltérő adatokkal szolgálnak. Bizonyos adatok szerint 410.820 fő kérte a reszlovakizálását. Ld. Popély: „A csehszlovákiai magyar kisebbség jogfosztása”, 215. o.
- 72 Botlik: „Az ún. »Beneš-dekrétumok«”.
- 73 Popély Gyula: „Kitekintés” in *Népfogyatkozás: A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945*, szerk. Popély Gyula (Budapest: Regio, 1991), 131–133. o.
- 74 Klemen Terézia: „A reszlovakizáció” in *Kitaszítottak*, 70. o.

A csehszlovákiai magyar kisebbség helyzete

- 75 Danajka Lajos: „A jogfosztottság és a megaláztatás évei Felsőszeliben 1945–1950” in *A szlovákiai magyarok kényszerkitelepítésének emlékezete 1945–1948*, szerk. Szarka László (Komárom: MTA Etnikai–Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2003), 152. o.
- 76 Vadkerty Katalin: „A belső telepítés meghatározása és irányítása” in *A kitelepítéstől a reszlovakizációig 1945–1948*, 143. o.
- 77 Popély: „A nemzetállam építésének eszközei”, 189–192. o.
- 78 Bánhidý: „A felvidéki magyarok meghurcoltatása”.
- 79 Popély: „A nemzetállam építésének eszközei”, 190–192. o.
- 80 Uo., 190–192. o.
- 81 Ujváry Zoltán: „A kolonisták kiűzése” in *Szülőföldön hontalanul: Magyarok deportálása Csehországba*, szerk. Ujváry Zoltán (Pozsony: Vox Nova Rt., 1991), 121–131. o.
- 82 Bánhidý: „A felvidéki magyarok meghurcoltatása”.
- 83 Botlik: „Az ún. »Beneš-dekrétumok«”.
- 84 A büntetés mindig teljes vagyonekobbzással járt.
- 85 Horváth: „A Beneš-dekrétumok és a hozzá kapcsolódó diszkriminatív intézkedések”.
- 86 Popély Árpád: „A Szlovák Köztársaságban maradt magyar kisebbség helyzete és önszerveződése” in *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*, 171. o.
- 87 Popély Árpád: „Az előzmények: a magyar kisebbség jogfosztottságának évei” in *Fél évszázad kisebbségben*, 132. o.
- 88 Horváth: „A Beneš-dekrétumok és a hozzá kapcsolódó diszkriminatív intézkedések”.
- 89 Nagy Mihály Zoltán: „Áldozatok, elhurcoltak, menekülők, jogfosztottak. A magyar kisebbségek veszteségei (1944–1948)” in *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*, 197–198. o.
- 90 Janovics Zoltán: „Népirtás Pozsonyligetfalun”, *YouTube*, <https://www.youtube.com/watch?v=3sUC9aP7YuU> (a letöltés ideje: 2023. február 16.).
- 91 Popély: „A csehszlovákiai magyar kisebbség jogfosztása”, 212. o.
- 92 Janovics: „Népirtás Pozsonyligetfalun”.
- 93 „Rome Statute of the International Criminal Court”, *International Criminal Court*, <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf> (a letöltés ideje: 2023. április 3.).